

УДК 378(477):021.2

КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ**І.А.Чайка**

Анотація. Конкретизовано критерії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, процесуальний) та показники визначення рівнів готовності майбутніх педагогів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності в інформаційно-освітньому середовищі наукової бібліотеки.

Ключові слова: критерії, показники, рівні готовності, самостійна навчально-пізнавальна діяльність, інформаційно-освітнє середовище.

Аннотация. Конкретизированы критерии (когнитивный, мотивационно-ценностный, процессуальный) и показатели определения уровней готовности будущих учителей к самостоятельной учебно-познавательной деятельности в информационно-образовательной среде научной библиотеки.

Ключевые слова: критерии, показатели, уровни готовности, самостоятельная учебно-познавательная деятельность, информационно-образовательная среда.

Summary. The criteria (cognitive, motivational and evaluative, procedural) and indices of determination of the readiness levels of the future teachers for the independent educational and cognitive activity in the informational and educational environment of the scientific library are concretized.

Key words: criteria, indices, readiness levels, independent educational and cognitive activity, informational and educational environment.

Постановка проблеми. Важливою складовою професійної підготовки майбутніх педагогів є формування їхньої готовності здійснювати самостійну навчально-пізнавальну діяльність в інформаційно-освітньому середовищі (ІОС) наукової бібліотеки ВНЗ.

Аналіз наукових досліджень з даної проблеми. Сучасні вчені характеризують готовність до діяльності як: якість особистості (М.Дьяченко, А.Кандилович, А.Ковальов, А.Сазонов, В.Сахаров та ін.), як стан особистості перед початком діяльності (А.Деркач, К.Дугай-Новакова, В.Крутецький, Н.Левітов, А.Пуні, Д.Узнадзе та ін.), як наявність певних здібностей (Б.Ананьєв, С.Рубінштейн, В.Сластьонін), як вмотивований комплекс якостей, знань, практичних умінь і навичок, станів і відносин, необхідних для досягнення соціально-значущих цілей і результатів (Е.Гудков).

Аналіз наукових джерел забезпечив можливість дослідити готовність студента до тих чи інших видів діяльності: готовність до майбутньої професійної діяльності (В.Сластьонін); готовність до діяльності в напружених ситуаціях (Д.Дьяченко, Л.Кандилович); готовність до інтеркультурної комунікації (Н.Янкіна); готовність до навчання у ВНЗ (С.Кусакіна); готовність до інноваційної діяльності (Е.Гудков).

Відсутність досліджень готовності до самостійної навчально-пізнавальної діяльності в ІОС наукової бібліотеки педагогічного ВНЗ підтверджує необхідність та актуальність розробки даної проблеми і розгляду цього виду готовності як особливого феномена.

Мета статті – конкретизувати критерії та показники визначення рівнів готовності майбутніх педагогів здійснювати самостійну навчально-пізнавальну діяльність в ІОС наукової бібліотеки.

Виклад основного матеріалу. Вивчення різних аспектів даної проблеми свідчить, що наповнення категорії «готовність» конкретним змістом зумовлюється конкретним видом діяльності, оволодіння яким є метою підготовки.

Готовність до діяльності як якість особистості, на думку А. Ковальова, включає в себе свідомість особистісної та суспільної значущості діяльності, позитивне ставлення до неї і здатність до її виконання [4, с. 311]. На його думку, формування готовності особистості до майбутньої діяльності є моральною проблемою формування ставлення до трудової діяльності як громадського обов'язку та особистого покликання.

Готовність до діяльності як якість, як складний психологічний феномен, на думку М.Дьяченко та Л.Кандибович, містить мотиваційний (позитивне ставлення до діяльності); орієнтаційний (знання про особливості конкретного виду діяльності); операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності); вольовий (самоконтроль, уміння керувати діями); ціннісний (самооцінка підготовленості до діяльності) компоненти [3, с. 337].

Психологічну готовність суб'єкта до діяльності досліджує Б.Паригін, який виокремлює загальні складові психологічної готовності: установка на включення в діяльність; здатність до максимального включення в діяльність; установка на подолання стереотипів; здатність вибору або вироблення нових установок відповідно до нестандартної ситуації; внутрішня готовність взяти на себе відповідальність за самостійно прийняте рішення; здатність прийняття обґрунтованого рішення; готовність до екстремальних умов стресової ситуації; здатність витримати випробування стресом [9].

Системний підхід до визначення видів і рівнів готовності розробив К.Платонов [10]. Це дало можливість представити готовність як взаємозв'язок чотирьох компонентів (підструктура спрямованості, підструктура досвіду, підструктура індивідуальних особливостей психологічних процесів, біологічно обумовлена підструктура).

На думку Л.Кондрашової [5], готовність включає також більш конкретні компоненти та елементи: мотиваційний (професійні установки, інтереси, бажання до роботи); морально-орієнтовний (ціннісні орієнтації); пізнавально-операційний (професійна спрямованість уваги, пам'яті і т. п.); емоційно-вольовий (почуття, вольові процеси); психофізіологічний (властивості і здібності, що забезпечують підвищену працездатність); ціннісний (самооцінка власної професійної підготовки).

В.Сахаров готовність до діяльності характеризує з позицій особистих властивостей. На його думку, готовність включає моральну підготовленість до діяльності, наявність інтересу до майбутньої професії, здібності, особливості характеру, прагнення подолати труднощі [11].

К.Дугай-Новакова вважає готовність до діяльності станом особистості, який активізує діяльність і дає можливість приймати самостійні рішення [2].

У науковій літературі виокремлюють відповідно до типу вищої нервової діяльності, індивідуальних особливостей особистості і умов протікання діяльності тривалу й ситуативну готовність [7].

У дослідженнях А.Деркача [1] і В.Крутецького [6] готовність як психічний стан охоплює відповідність підготовки висунутим вимогам; емоційно-вольову стійкість; прагнення максимально використовувати знання, уміння, навички; самооцінку своєї підготовленості.

Таким чином, незважаючи на різні підходи й тлумачення поняття готовність, для визначення структури готовності майбутніх педагогів здійснювати самостійну навчально-пізнавальну діяльність в ІОС наукової бібліотеки необхідно враховувати специфіку цього виду діяльності і фактори, що впливають на структурні компоненти готовності.

Готовність студентів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності в ІОС наукової бібліотеки є інтегративною якістю особистості, що характеризується високим рівнем знань про інформаційно-освітнє середовище, його структуру й функції, умінь застосовувати інформаційні технології у навчальній і професійній діяльності, знаходити і систематизувати інформацію з позицій навчальних цілей, позитивним емоційно-ціннісним ставленням до навчально-пізнавальної діяльності.

Сутність досліджуваного феномена передбачає взаємозв'язок внутрішнього (ціннісне ставлення студентів до інформаційного простору, задоволення особистісних пізнавальних потреб і навчальних цілей) і зовнішнього (спрямованість на співпрацю та взаєморозуміння з іншими суб'єктами ІОС) компонентів як єдиного цілого в особистісному вимірі.

Такий підхід характеризує загальне і специфічне у досліджуваному феномені.

На основі праць Л.Виготського, О.Леонтьєва, А.Петровського, С.Рубінштейна з'ясовано, що формування якостей особистості здійснюється в результаті розвитку трьох основних структурних компонентів: інтелектуального, емоційно-вольового і практичного.

За такого підходу готовність буде характеризуватися багаторівневістю (низька, середня, висока) і різними структурно-функціональними зв'язками основних компонентів. Це дало можливість розробити критерії і показники для визначення рівнів готовності студентів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності в ІОС наукової бібліотеки.

Серед структурних компонентів даного виду готовності виокремлено *інтелектуальний, ціннісний, пізнавально-операційний*.

Для діагностики рівнів готовності і її основних компонентів використовують відповідні критерії і показники, які б могли забезпечувати оцінювання об'єктивних і суб'єктивних сторін освітнього процесу.

Під поняттям «критерій» у психолого-педагогічній літературі розуміють мірило, судження, об'єктивну ознаку, за допомогою якої оцінюють, визначають або класифікують що-небудь [12, с. 654], засіб перевірки істинності або помилковості того чи іншого твердження чи гіпотези, ознаку, що є основою класифікації.

Під поняттям «показник» розуміємо наочні дані про результати якої-небудь роботи чи процесу, кількість чого-небудь [8, с. 520]. Показник як компонент критерію є конкретним виявом сутності процесу чи явища, які досліджуються.

Отже, для діагностики рівня готовності до самостійної навчально-пізнавальної діяльності в ІОС наукової бібліотеки доцільно застосовувати такі критерії: цілісність знань про ІОС, його структуру і функції (когнітивний); ставлення до навчально-пізнавальної діяльності в умовах ІОС (мотиваційно-ціннісний); уміння і навички використовувати інформаційні технології у навчальній і професійній діяльності, знаходити і систематизувати інформацію з позицій навчальних цілей (процесуальний) (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії і показники сформованості готовності майбутніх педагогів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності в ІОС наукової бібліотеки

Компоненти готовності	Критерії	Показники
Інтелектуальний	Цілісність знань про ІОС (когнітивний)	- розуміння значення інформатизації освітнього процесу; - знання сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій навчання; - знання основних принципів пошуку, збереження і систематизації інформації для реалізації навчальних цілей.
Ціннісний	Ставлення до навчально-пізнавальної діяльності в умовах ІОС (мотиваційно-ціннісний)	- зацікавленість у застосуванні інформаційних технологій у навчальній діяльності; - прагнення до реалізації власних пізнавальних можливостей, здібностей та особистих якостей; - ступінь активності і самостійності навчальної діяльності.
Пізнавально-операційний	Уміння і навички використовувати інформаційні технології у навчальній і професійній діяльності, знаходити і систематизувати інформацію з позицій навчальних цілей (процесуальний)	- сформованість раціональних прийомів і способів самостійного ведення пошуку інформації і систематизації даних відповідно до завдань навчального процесу; - володіння формалізованими методами аналітико-синтетичного опрацювання (згортання) інформації; - уміння застосовувати технології підготовки й оформлення результатів самостійної навчальної і науково-дослідної діяльності (підготовка курсових і дипломних робіт, рефератів, доповідей і т.п.)

Отже, кожний критерій слугує для оцінки сформованості певного її компонента. Так, цілісність знань про ІОС дає змогу оцінити сформованість інтелектуального компонента; ставлення до навчально-пізнавальної діяльності в умовах ІОС – сформованість ціннісного компонента; уміння і навички використовувати інформаційні технології у навчальній і професійній діяльності, знаходити і систематизувати інформацію з позицій навчальних цілей – пізнавально-операційного.

Кожний критерій має сукупність конкретних показників.

Так, когнітивний критерій конкретизується в таких показниках: розуміння значення інформатизації освітнього процесу; знання сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій навчання; знання основних принципів пошуку, збереження і систематизації інформації для реалізації навчальних цілей.

Мотиваційно-ціннісний критерій конкретизують такі показники: зацікавленість у застосуванні інформаційних технологій у навчальній діяльності; прагнення до реалізації власних пізнавальних можливостей, здібностей та особистих якостей; ступінь активності і самостійності навчальної

діяльності.

Процесуальний критерій конкретизується в таких показниках: сформованість раціональних прийомів і способів самостійного пошуку інформації і систематизації даних відповідно до завдань навчального процесу; володіння формалізованими методами аналітико-синтетичного опрацювання (згорання) інформації; уміння застосовувати технології підготовки й оформлення результатів самостійної навчальної і науково-дослідної діяльності (підготовка курсових і дипломних робіт, рефератів, доповідей і т. п.).

На основі визначених критеріїв і показників можна діагностувати рівні (низький, середній, високий) сформованості готовності до досліджуваного феномена.

Низький рівень сформованості готовності до самостійної навчально-пізнавальної діяльності в ІОС наукової бібліотеки характеризується слабо розвинутими ціннісними уявленнями щодо використання інформаційних технологій у навчальній діяльності; недостатнім розумінням сутності ІОС та інформаційних процесів; відсутністю умінь самостійно здійснювати пошук інформації і систематизацію даних відповідно до завдань навчального процесу. Студенти з низьким рівнем не усвідомлюють потреби щодо формування інформаційної культури, не бажають застосовувати інформаційні технології у навчанні, використовувати освітньо-розвивальний потенціал ІОС, не прагнуть підвищувати свій творчий потенціал, у навчанні пасивні, несамостійні. Студенти розпізнають навчальну інформацію, можуть її описати, але при цьому зміст навчального матеріалу засвоюють поверхнево, формально, що є наслідком епізодичної роботи з літературою. Студенти не вміють виділяти головне, оцінювати, аналізувати, порівнювати.

Студенти із середнім рівнем сформованості готовності до самостійної навчально-пізнавальної діяльності в ІОС наукової бібліотеки характеризуються недостатньо розвиненими уявленнями щодо використання інформаційних технологій у навчальній діяльності; слабким розумінням сутності ІОС та інформаційних процесів; слабо розвинутими вміннями самостійно здійснювати пошук інформації і систематизацію даних відповідно до завдань навчального процесу. Студенти із середнім рівнем усвідомлюють потребу щодо формування інформаційної культури, застосовувати інформаційні технології у навчанні, використовувати освітньо-розвивальний потенціал ІОС, але не завжди прагнуть до самоосвіти, підвищення свого творчого потенціалу; у навчальній роботі виявляють ініціативу і самостійність лише за умови педагогічного «втручання» з боку викладача. Студенти самостійно працюють з науковою і методичною літературою, виявляють інтерес до нових знань, самостійно аналізують, порівнюють, виокремлюють головне. Володіючи базовими знаннями і вміннями, студенти не завжди гнучко можуть використати їх у нових ситуаціях.

Високий рівень сформованості готовності до самостійної навчально-пізнавальної діяльності в ІОС наукової бібліотеки характеризується розвинутими ціннісними уявленнями щодо використання інформаційних технологій у навчальній діяльності; глибоким розумінням сутності ІОС та інформаційних процесів; уміннями самостійно здійснювати пошук інформації і систематизацію даних відповідно до завдань навчального процесу. Студенти з високим рівнем глибоко усвідомлюють необхідність формування інформаційної культури, використання освітньо-розвивального потенціалу ІОС наукової бібліотеки, вміють застосовувати інформаційні технології у навчанні, прагнуть до самоосвіти, підвищення свого творчого потенціалу; у навчальній роботі виявляють ініціативу і самостійність. Студенти самостійно працюють з літературою, виявляють стійкий інтерес до знань і навчальних проблем, володіють системою дій з пошуку нових знань, творчого їх використання в нестандартних ситуаціях, самостійно вибирають і використовують методи і прийоми наукового пізнання.

За результатами констатувального зрізу було встановлено, що у студентів молодших курсів різних ВНЗ домінує середній рівень сформованості умінь здійснювати самостійну навчально-пізнавальну діяльність в умовах ІОС наукової бібліотеки педагогічного ВНЗ (52%). Високий рівень сформованості цього феномена було виявлено лише у 9% студентів. Студентів з низьким рівнем сформованості відповідних умінь виявилось 39%.

Результати констатувального зрізу свідчать, що уміння здійснювати самостійну навчально-пізнавальну діяльність в умовах ІОС наукової бібліотеки у процесі традиційного навчання більшою мірою формується стихійно і не відповідає вимогам до процесу професійної підготовки майбутнього педагога.

Висновки. Таким чином, критерії і показники дають змогу одержати об'єктивну інформацію щодо бібліотечно-інформаційної діяльності наукових бібліотек, визначити рівні готовності майбутніх педагогів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності в умовах ІОС наукової бібліотеки педагогічного ВНЗ. Готовність студентів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності в умовах

ІОС наукової бібліотеки є інтегративною якістю особистості, що синтезує інтелектуальний, ціннісний і пізнавально-операційний компоненти. Компоненти і рівні готовності визначено з позицій системного підходу за сукупністю критеріїв і показників оцінки ефективності процесу професійної підготовки майбутнього педагога засобами ІОС наукової бібліотеки.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності розробки цілісної моделі професійної підготовки майбутніх педагогів в умовах інформаційно-освітнього середовища наукової бібліотеки педагогічного ВНЗ, комплексу діагностичних засобів визначення рівнів їхньої готовності до самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Література

1. Деркач А. А. Состояние психологической готовности студентов к деятельности во время педагогической практики / А. А. Деркач // Психические состояния (Экспериментальная и прикладная психология). – 1981. – Вып. 6. – С. 140–146.
2. Дугай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / К. М. Дугай-Новакова. – М., 1983. – 24 с.
3. Дьяченко М. И. Психология высшей школы : учеб. пособие для вузов / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск : Изд-во БГУ, 1981. – 383 с.
4. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. – М. : Знание, 1969. – 361 с.
5. Кондрашова Л. В. Сборник педагогических задач / Л. В. Кондрашова. – М. : Просвещение, 1987. – 142 с.
6. Крутецкий В. А. Основы педагогической психологии / В. А. Крутецкий. – М. : Просвещение, 1972. – 255 с.
7. Левитов Н. Д. Психология труда / Н. Д. Левитов. – М. : Учпедгиз, 1963. – 340 с.
8. Новый тлумачний словник української мови : в 4 т. Т. 3 / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко ; наук. ред. Л. І. Андрієвський. – К. : Аконт, 1999. – 928 с.
9. Парыгин Б. Д. Социальная психология : проблемы методологии, истории и теории : монография / Б. Д. Парыгин. – СПб. : ИГУП, 1999. – 592 с.
10. Платонов К. К. Личностный подход как принцип психологии / К. К. Платонов // Методологические и теоретические проблемы психологии / под ред. Е. В. Шороховой. – М., 1969. – С. 190–217.
11. Сахаров В. Ф. Профессиональная ориентация школьников : учебное пособие по специальному курсу для педагогических институтов / В. Ф. Сахаров, А. Д. Сазонов. – М. : Просвещение, 1982. – 191 с.
12. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1984. – 1600 с.